

Lisiä samojedilaisen vaatetustermin vaiheisiin

JUHA JANHUNEN

Yhteissamojedilaiseen kulttuurisanastoon kuuluu vaatekappaleen nimitys **parka*, jonka jatkajia tunnetaan viidestä samojedikielestä: nenetsin *parkə*, enetsin *page* (edustaa johdosta **parka-yə*), selkupin *porqə*, kamassin *parga*, motorin (*x*)*arga* (SW 116–117).¹ Sana lienee alun perin tarkoittanut juuri vaatetta tai vaatetusta yleensä, kuten muutamat siihen perustuvat johdokset osoittavat, esim. nenetsin karitiiviverbin adverbijohdos *parkə-Si-poy-q* 'vaatteita, s.o. alastomana' (JSWb 346). Nykykielissä kantasana tarkoittaa kaikkialla ensisijaisesti turkisvalmisteista päällysvaatetta, samojedien perinteistä perusasua. Teknisenä terminä sen ovat kuitenkin osittain korvanneet tarkemmin eriytyneet ilmaukset, esim. nenetsin *maLCə* 'maalitsa, s.o. miesten hupullinen umpiturkki (karvapuoli sisäänpäin)', *səwək* 'sovikka, s.o. maalitsan päälle puettava miesten umpiturkki (karvapuoli ulospäin) (JSWb 251–252, 392).

Ainoa samojedikieli, josta vaatetustermi **parka* näyttää puuttuvan, on nganasani. Tämä seikka ei sinänsä herätä huomiota, sillä nganasani poikkeaa muutenkin sekä sanastoltaan että äänne- ja muoto-opiltaan muista samojedikielistä melkoisesti. Lisäksi nganasanin puhujat Siperian pohjoisimpana kansana ovat kulttuuriltaan varsin erikoislaatuisia, mikä tietysti näkyy myös heidän kielensä kulttuurisanaston omaperäisyydessä. On silti mahdollista, että yhteissamojedilainen **parka* heijastuu itse asiassa nganasanissakin verbissä *xori-* 'leikata vaatteeksi' (SW mp.). Samassa merkityksessä esiintyy muissa samojedikielissä nominista **parka* johdettuja verbejä, esim. nenetsin *parkə-* 'leikata vaatteeksi (nahkaa, kangasta)' (perustuu monikon akkusatiivivartaloon **parkə*). Nganasanin verbin yhteys nominiin **parka* ei kuitenkaan voi olla välitön vaan kyseessä täytyy olla korrelatiivinen johdos. Nganasanin verbi palautuisi lähinnä asuun **pari-*, mikä voisi tavalla tai toisella edustaa hypoteettista kantasamojedilaista juurta **par-*, josta myös

¹ Kielenainekset on tässä esitetty lievästi yksinkertaistettua fonologista transkriptiota käyttäen, vrt. Virittäjä 1987: 71–75.

**parka* olisi johdettu. On siis mahdollista, että nomini **parka* on itsessään johdos, joka palautuu vähintään siihen myöhäiskantasamojedilaiseen yhteis-aikaan, joka seurasi nganasanin primaarisia erityispiirteitä kannattaneen kiel-
len erkanemista kantasamojedin yhteydestä.

Samojedin **parka*, tarkemmin sanoen lähinnä nenetsin *parkə*, on jo vanhastaan kiinnittänyt etymologien huomiota siksi, että sana on nenetsistä lainautunut kolmen suomalais-ugrilaisen kielen pohjosiin murteisiin: pohjoishantin *po:rxə* 'poron nahasta tehty säkkiturkki' (OWb 2:730), pohjois-mansin *po:rxə* id. (WWb 458), pohjoiskomin *parka* id. (SWb 2:723). Vielä kauaskantoisemmat seuraukset on ollut sanan lainautumisella joko nenetsistä tai komista myös venäjän pohjosiin ja siperianpuoleisiin murteisiin asussa *párka* (ESRYa 3:207). Sana on sitten pohjoisen Tyynen meren alueella kulkeutunut edelleen joko suoraan venäjältä tai todennäköisemmin aleutin kautta Alaskan ja Kanadan englantiin, missä se nykyäänkin elää asussa *parka* tai *parkha* lähes minkä tahansa urheilullisen talvitakin, myös tehdastekoisen, nimityksenä (OED Suppl. 3:277). Tämä kaikki on vanhastaan tunnettua ja kirjallisuudessa usein mainittua tietoa (ks. esim. Wichmann FUF 2:179–180, Hajdú FUS 2.25).

Myös itämerensuomessa esiintyy mainittua samojedin vaateustermiä äänneellisesti muistuttava vaatekappaleen nimitys *parka*. Sana tarkoittaa tunnustusti suomen murteissa huonokuntoista vaatetta tai riepua, mistä myös nyky-suomen perusmerkitys 'raukka' johtuu (SKES 3:492). Suomen lisäksi sana esiintyy sekundaarimerkityksessään karjalassa sekä suomesta lainattuna myös pohjoisviron murteissa ja inarinsaamassa (SKES mp.). Eteläisistä itämerensuomalaisista kielistä sanaa ei alun perin tunneta, eikä sillä myöskään ole tunnettuja vastineita muissa suomalais-ugrilaisissa kielissä.

Samojedin vaateustermin **parka* ja siitä pohjosiin suomalais-ugrilaisiin kieliin saatujen lainasanojen sekä toisaalta itämerensuomen nominin *parka* äänneellistä samankaltaisuutta on pidetty sattumana (SKES mp.). Kun kyseessä ovat kuitenkin viime kädessä samaan uralilaiseen kielikuntaan kuuluvat kielet, jotka alueellisestikin ovat toisiaan kohtalaisen lähellä, on syytä miettiä, olisiko yhtäläisyys sittenkään sattumaa. Lähinnä tulee kysymykseen kaksi mahdollisuutta: joko kantauralista periytyvä sanastoyhteys tai kieli-kunnan sisäinen lainaus.

Suomen *parka* ja sen vastineet karjalan murteissa edellyttävät sanan varhemmaksi asuksi yksinkertaisesti **parka*. Äänneellisesti mikään ei estä olettamasta, että sana voisi tässä asussa palautua aina kantauraliin asti, jolloin sen säännöllinen jatkaja kantasamojedissa olisi juuri **parka*. Kun myös merkitykset sopivat hyvin yhteen, ei yhteisuralilaisen etymologian mahdollisuutta voida sulkea pois.

Huomiota herättää kuitenkin sanan suppea levikki itämerensuomessa ja yleensä suomalais-ugrilaisella taholla. Tietojahan on vain niistä itämerensuomalaisista kielistä, joiden puhujat asuvat kaikkein lähimpänä sekä komeja että läntisimpiä samojedeja, Kaninin niemimaan ja Vienan meren koillisrannan nenetsejä. Olisikin houkuttelevaa olettaa, että samojedin vaatus-termi on saapunut itämerensuomeen lainateitse. Kulttuurieron takia sana olisi tällöin voinut jo alunperin saada itämerensuomessa sen pejoratiivisen sävyn, joka on sittemmin vaikuttanut sen merkityskehitykseen. Lainaoletuksen tekee kantauralilaista sanastoyhteyttä todennäköisemmäksi myös sanan mahdollinen johdosluonne samojedilaisella taholla, mihin nganasani näyttää viittaavan.

Ajatus lainasanayhteydestä samojedin ja pohjoisten itämerensuomalaisten kielten välillä saattaa aluksi tuntua oudolta. Kuviteltavissa olisikin, että sana on pikemminkin voinut kulkeutua itämerensuomeen komin kautta. Mitään asiallista estettä suorankaan samojedilais-itämerensuomalaisen kontaktin oletukselle ei kuitenkaan liene. Sekä läntiset nenetsit että itämerensuomalaisten pohjoiset etujoukot ovat liikkuneet Vienan meren tuntumassa jo vuosisatoja, kenties kokonaisen vuosituhannen. Tänä aikana ei varmasti ole täysin voitu välttyä keskinäiseltä kanssakäymiseltä. Ei olisi tavaton ihme, jos itämerensuomi olisi näistä kontakteista säilyttänyt edes yhden kielellisen jäänteen.

LÄHDELYHENTEET

- ESRYa = Maks Fasmer, *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka* 1–4. Moskva 1964–1973.
FUF = *Finnisch-ugrische Forschungen*. Helsinki 1901–.
FUS = *Fenno-Ugrica Suecana*. Uppsala 1978–.
JSWb = T. Lehtisalo, *Jurak-samojedisches Wörterbuch*. Helsinki 1956.
OED Suppl. = *A Supplement to the Oxford English Dictionary*. Oxford 1972–.
OWb = K. F. Karjalainen & Y. H. Toivonen, *Ostjakisches Wörterbuch* 1–2. Helsinki.
SKES = Y. H. Toivonen & Erkki Itkonen & Aulis J. Joki & Reino Peltola, *Suomen kielen etymologinen sanakirja* 1–7. Helsinki 1955–1981.
SW = Juha Janhunen, *Samojedischer Wortschatz*. Helsinki 1977.
SWb = D. R. Fokos-Fuchs, *Syrjänisches Wörterbuch* 1–2. Budapest 1959.
WWb = Bernát Munkácsi & Béla Kálmán, *Wogulisches Wörterbuch*. Budapest 1986.

A note on the etymology of a Samoyedic clothing term

JUHA JANHUNEN

The author suggests that there is an etymological connection between Samoyedic **parka* 'fur coat' and Baltic Finnic (Finnish and Karelian) *(*)parka* 'rag' (> 'poor'). Such a connection has been considered as unlikely before, but recent research on Samoyedic and Uralic

allows the obvious similarity between the two items to be explained either on a genetic or on an areal basis. The latter explanation appears more likely, which means that this may be an example of a Samoyedic loan in (northern) Baltic Finnic.